

VÝZKUM JAKO SOUČÁST DIDAKTIKY PRVOPOČÁTEČNÍHO ČTENÍ A PSANÍ

RADKA WILDOVÁ

Anotace: *Jedním z trendů proměny přípravy učitelů je zařazení výzkumu do jednotlivých předmětových didaktik.*

Příspěvek seznámí s využitím výzkumu jako součásti didaktiky prvopočátečního čtení a psaní ve studijním programu učitelství 1. st. ZŠ. Tento výzkum je zaměřen na sledování průběhu transformace při rozvoji počáteční gramotnosti žáků primárních škol.

I. SOUČASNÉ POJETÍ PŘÍPRAVY UČITELŮ

Transformace primární školy vyžaduje celkovou proměnu přípravy budoucích učitelů pro tento stupeň vzdělávání. Tato změna zahrnuje proměnu v organizaci, obsahu a vyučovacích metodách jednotlivých disciplín, konkrétně předmětových didaktik.

Ve studijních programech je preferováno **modulární uspořádání** s výraznými prvky integrace, variability a individualizace studia, umožňující rozvoj individuálních profesních kompetencí budoucího učitele. V předmětové didaktice prvopočátečního čtení a psaní tato variabilita a individualizace zahrnuje možnost volby délky studia a zařazení disciplíny v individuální studijní trajektorii, výběru školy a učitele pro realizaci praxe, volbu závěrečného výstupu pro ukončení disciplíny (ročníková práce teoretická, výzkumná, metodicko-didaktická), volbu vyučujícího, volbu obsahu a metod práce (formou prohlubujících kurzů).

Z hlediska **obsahu** lze konstatovat, že v současném pojetí je preferován rozvoj pedagogicko-psychologických disciplín a předmětových didaktik před úzce pojatou oborovou přípravou. Důraz je kladen na integraci pedagogicko-psychologických disciplín a předmětových didaktik umožňující vznik tzv. psychodidaktik jednotlivých oborů. Prostřednictvím této integrace se rozvíjejí budoucí učitelské kompetence studentů (diagnostické, prognostické, komunikační, oborově-didaktické).

Zdůrazňováno je i užší a efektivní propojení teoretické a praktické složky v přípravě budoucích učitelů. Pedagogická praxe se stává integrální součástí pedagogické přípravy s výraznými prvky gradace, variability a individualizace v průběhu celého studia.

Integrační tendence se projevují i ve snahách účelně integrovat jednotlivé předmětové didaktiky a to jak v jejich obsahu, tak i ve vyučovacích metodách, požadavcích na výstupy pro ukončení disciplíny, ve společných publikacích a výzkumech.

Do obsahu jednotlivých disciplín jsou zařazována nová aktuální témata, konkrétně v didaktice prvopočátečního čtení a psaní - Práce s žáky minoritních skupin, Alternativní metody výuky čtení a psaní atd.

Proměnu zaznamenaly i **metody výuky**, jejichž prostřednictvím studenti získávají základy své učitelské způsobilosti. Při výuce studentů jsou upřednostňovány aktivní a interaktivní metody práce (metody kooperativního a projektového učení, metody kritického myšlení). Prioritou jsou dílny, semináře a řízené diskuse, využívající studentovu aktivitu a tvořivost.

Za významnou součást přípravy budoucích učitelů je považováno využití studentovy **reflexe a sebereflexe** z pozorování práce učitele a z vlastních asistentských a učitelských pokusů. Prostřednictvím reflexe a sebereflexe si studenti uvědomují podstatu pedagogických problémů a rozvíjejí kompetence nezbytné pro jejich řešení.

Jako podstatná součást přípravy se "nově" objevuje zařazení **výzkumu** do obsahu předmětových didaktik, neboť právě výzkum umožňuje studentům prakticky využívat osvojené teoreticko odborné znalosti a integrovat je do rozvoje vlastních učitelských kompetencí.

Výzkum jako součást předmětové didaktiky plní dvě funkce :

- a) Prostřednictvím výzkumu se student učí na základě teoretických a praktických poznatků a dovedností formulovat výzkumnou hypotézu a získává dovednost výzkum metodologicky organizovat a vyhodnocovat ve smyslu stanovených hypotéz. Z výsledků zpracovává závěry, na základě nichž formuluje konkrétní doporučení pro praxi. Prostřednictvím výzkumu tedy student získává zkušenost s aplikací jednotlivých výzkumných technik pro sledování určitého pedagogického jevu, zároveň rozvíjí dovednost výzkum promýšlet ve všech jeho fázích - od formulace hypotézy až po formulaci doporučení pro praxi na základě zpracovaných závěrů.
- b) Výzkum se v předmětové didaktice zaměřuje na sledování určitého pedagogického jevu (např. individuální rozvoj žáků v určité disciplíně atd.) a právě toto sledování umožňuje studentovi hlubší vhled do konkrétního pedagogického procesu, jehož reflexi a sebereflexi student využívá při rozvoji vlastních

kompetenci (např. diagnostika a následná individuální práce s žákem).

Pedagogický výzkum se v uvedeném smyslu stává velmi významnou metodou přípravy učitelů a to jak v disciplínách obecně didaktických (např. proces hodnocení žáka), tak i v jednotlivých předmětových didaktikách (např. proces rozvoje žákových vědomostí a dovedností v konkrétním předmětu).

II. VÝZKUM V DIDAKTICE PRVOPOČÁTEČNÍHO ČTENÍ A PSANÍ

Didaktika prvopočátečního čtení a psaní je předmětovou didaktikou, ve které student získává kompetence nezbytné pro rozvoj počáteční gramotnosti žáků primární školy. I tato předmětová didaktika, společně s ostatními disciplínami, prochází v systému přípravy budoucích učitelů výraznou reformou, reflektující proměnu pojetí výuky prvopočátečního čtení a psaní v transformaci české primární školy.

Proměna této předmětové didaktiky je chápána ve smyslu rozvoje širšího rámce pro optimální rozvoj počáteční gramotnosti žáka. Není tedy pouze úzce zaměřena na prvopočáteční rozvoj dovedností číst a psát. Její širší pojetí zdůrazňuje komplexnost v přístupu k rozvoji gramotnosti, konkrétně rozvoj vyjadřování, čtení a psaní se zdůrazněním jejich funkčního významu.

Současné trendy proměny didaktiky prvopočátečního čtení a psaní odrážejí celkovou proměnu učitelské přípravy tak, jak byla stručně charakterizována v úvodní části tohoto příspěvku (nový obsah, metody výuky, organizace a pojetí praxe).

Na příkladu předmětové didaktiky prvopočátečního čtení a psaní je možno konkretizovat využití výzkumu jako jedné z metod rozvíjející učitelské kompetence u studentů učitelství 1. st. ZŠ.

Jako modelový příklad je uveden výzkumný projekt, do kterého jsou již po několik let dobrovolně zapojováni studenti 6. (8.) semestru učitelství 1. st. ZŠ na Univerzitě Karlově - Pedagogické fakultě v Praze v rámci didaktiky prvopočátečního čtení a psaní.

Cíl výzkumného šetření :

Analýza procesu rozvoje počáteční čtenářské a písařské gramotnosti žáků 1. ročníků v transformaci české primární školy.

Dílčí cíle :

- Analýza - zhodnocení individuálních rozdílů jednotlivých žáků při osvojování si dovedností čtení a psaní
- Analýza - zhodnocení faktorů ovlivňujících proces rozvoje počáteční gramotnosti
- Analýza - zhodnocení didaktické a metodické práce učitele při rozvoji počáteční gramotnosti
 - Formulace doporučení pro praxi škol a pro rozvoj inovace didaktiky prvopoč. čtení a psaní.

Zkoumaný vzorek žáků:

Žáci 1. ročníků pražských a mimopražských škol, plně a neplně organizovaných, žáci minoritních skupin obyvatel (Každoročně přibližně 800 žáků.)

Výzkumné metody :

- Vstupní šetření - diagnostické zkoušky, řízený rozhovor s žáky, učitelem a vedením školy
- Průběžné šetření - diagnostické zkoušky
- Výstupní šetření - diagnostické zkoušky, řízený rozhovor s žáky a učitelem, dotazníkové šetření (učebnice a didaktické materiály)

Diagnostické zkoušky jsou zaměřeny na zjištění úrovně připravenosti žáka pro výuku čtení a psaní (vstupní šetření) a na zjištění úrovně rozvoje čtení a psaní (průběžné a výstupní šetření).

Prostřednictvím řízených rozhovorů jsou sledovány faktory ovlivňující rozvoj počáteční gramotnosti žáků a podmínky výuky (např. sourozenci žáků, docházka do MŠ, motivace pro docházku do školy, spolupráce s rodiči, osobnost učitele a jeho motivace pro výuku čtení a psaní atd.).

V dotazníkovém šetření jsou zjišťovány názory učitelů na používané učebnice a didaktické materiály.

Kromě vstupních, průběžných a výstupních šetření provádějí studenti v průběhu školního roku řízená pozorování zaměřená na sledování metodické a didaktické práce učitele a individuálního rozvoje žáků. Na základě výsledků diagnostických zkoušek a pozorování, připravují a realizují společně s učitelem individuální rozvíjející programy pro žáky.

Vyhodnocení výzkumu zpracovávají studenti dle pokynů vedoucího disciplíny - didaktika prvopočátečního čtení a psaní a formulují závěry

a doporučení pro praxi škol a pro přípravu učitelů. Tyto závěry a doporučení jsou prezentovány všem studentům studujícím příslušnou disciplínu a zároveň jsou nabídnuty také participujícím učitelům ve školách.

Zpracované výsledky a doporučení tedy směřují k žákovi (analýza a zhodnocení jeho individuálního rozvoje, příprava individuálních rozvíjejících programů), k učiteli (analýza a zhodnocení jeho metodické a didaktické práce, případně nabídka inovativních metodických postupů, didaktických a diagnostických materiálů atd.), k přípravě studentů v didaktice prvopočátečního čtení a psaní (analýza a zhodnocení studentovy připravenosti pro rozvoj počáteční gramotnosti, inovace obsahu, organizace a metod didaktiky prvopočátečního čtení a psaní)

Tento konkrétní příklad ukazuje, že využití výzkumu jako metody v didaktice prvopočátečního čtení a psaní znamená zásadní změnu v koncepci této disciplíny. Tato změna se týká nejen její organizace a obsahu (v průběhu celého školního roku je výzkumnému projektu věnována na seminářích a při praxi pravidelná pozornost), ale také míry participace studentů (studenti se mohou zapojit do všech fází výzkumného projektu) a jejich řízení vedoucím disciplíny.

I když takto realizovaná předmětová didaktika klade nesmírné nároky na všechny zúčastněné, především na osobu vedoucího disciplíny, jeví se z hlediska rozvoje učitelských kompetencí studentů jako nesmírně efektivní, a to nejen z pohledu zapojených studentů, ale i participujících učitelů.

Hodnota výzkumu v didaktice prvopočátečního čtení a psaní tedy nespočívá pouze ve "sběru dat" ve školním prostředí, ale v procesu osobnostního rozvoje budoucího učitele.

Přehled literatury :

Cooper, D. J.: Literacy. Helping children construct Meaning. Houghton Nifflin Company, Boston 1998, USA.

Milan, D.: Developing Reading Skills. McGraw-Hill, 1991, USA.

Ronald, K.: The Best of Primary Education? The Falmer Press, East Sussex, 1989.

Conley, M.: Content Reading Instruction. McGraw-Hill, 1992, USA.

AUTOR – KONTAKT:

PaedDr. Radka Wildová, CSc.

katedra primární pedagogiky,

Pedagogická fakulta

Univerzita Karlova v Praze

M.D.Rettigové 4

Praha

Tel.: (02) 219 00 110

E-mail: radka.wildova@pedf.cuni.cz